

بازنگری گستره جغرافیایی توالی سفالی گودین III در زاگرس مرکزی

دکتر خداکرم مظاهری*

* استادیار گروه باستان‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام

چکیده

سنت سفال منقوش تک رنگ گودین III، یکی از گسترده‌ترین سنت‌های سفالگری عصر مفرغ ایران محسوب می‌گردد که بیش از یک هزاره تداوم می‌یابد و سراسر حوضه جغرافیایی زاگرس مرکزی ایران را پوشش می‌دهد. در این تحقیق با هدف مطالعه گستره جغرافیایی مراحل توالی سفالی گودین III، مشخص گردید که این نوع سنت سفالگری در همان ابتدای ظهورش و همزمان با گودین III:6/ شوش IVA در سراسر حوضه جغرافیایی زاگرس مرکزی گسترش می‌یابد، به طوری که در این فاز از گسترده‌ترین حوضه توزیع برخوردار است، به علاوه سفال این فاز از نظر سبک‌شناسی دارای ارتباطات روشنی با سنت سفال منقوش تک رنگ همزمان در منطقه فارس است. از سوی دیگر قطعات محدودی از سفال‌های این فاز در الحیا در جنوب بین‌النهرین یافت شده است. بعد از پایان فاز III:6 گودین، با وضعیت متفاوتی مواجه می‌شویم، در حالی که در نواحی شمالی و شمال شرقی حوضه توزیع، شامل شرق کوه گرین، پیش‌کوه شرقی و دره‌های شمالی پیش‌کوه غربی، مراحل متوالی توسعه این نوع سنت سفالگری تا پایان این دوره به حیات خود ادامه می‌دهد؛ در نواحی جنوبی شامل پشت‌کوه، خوزستان و برخی دره‌های جنوبی ناحیه پیش‌کوه غربی، وضعیت متفاوتی حاکم است و همزمان با هر فاز، با وضعیت متفاوتی روبرو می‌شویم.

واژگان کلیدی: سفال منقوش یک‌رنگ، گودین III، عصر مفرغ، زاگرس مرکزی، گستره جغرافیایی.

درآمد

سنت متمایز سفال نخودی منقوش یک‌رنگ مشخص شده است (Contenau & Ghirshman, 1935). داده‌های به دست آمده از گیان از درون قبوری به دست آمده که جایگاه و ارتباط لایه‌نگاری آنها روشن نیست. از توالی دوره‌های فرهنگی گیان، تفاسیر گوناگونی به عمل آمده (برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به Nagel, 1964, 1969; Dyson, 1965, 1973; Young, 1965; Henrickson, R., 1983-1984, 1984, 1986). اما همه ارزیابی‌ها در اصل بر پایه گونه‌شناسی سفال‌ها استوار است و طرح‌های منتشر شده از سفال‌ها، اطلاعات کمی را در اختیار ما

حدود پنجاه سال گاهنگاری مبتنی بر گونه‌شناسی مجموعه‌های سفالی اواسط هزاره سوم تا اواسط هزاره دوم ق.م. در زاگرس مرکزی، به نتایج کاوش‌های تپه گیان نهاوند متکی بود (Henrickson, R., 1987a: 205). طبقات گیان II-IV با

* این مقاله برگرفته از رساله مقطع دکتری نویسنده مقاله است که با عنوان «تبیین گستره جغرافیایی فرهنگ عصر مفرغ (گودین III) در زاگرس مرکزی و سنجش عوامل مؤثر در نفوذ آن به دره سیمره در استان ایلام» به راهنمایی دکتر حسن طلایی و مشاوره دکتر کمال‌الدین نیکنامی، تهیه و تدوین گردیده است.

Email Address: kh.mazaheri@yahoo.com

جغرافیایی سفال گودین III براساس اطلاعات و اسناد منتشر شده مابین سال‌های ۱۹۸۵-۱۹۲۸م. پرداخته است (Henrickson, R., 1986, 8-16 & tab. 1-2)؛ لذا در این ارتباط با بررسی و مطالعه اطلاعات و آگاهی‌های جدید به دست آمده، به ویژه اطلاعاتی که در سال‌های بعد از پیروزی انقلاب اسلامی حاصل گردیده؛ و تلفیق آن با داده‌های گردآوری شده به وسیله هنریکسون، می‌خواهیم با شناخت بیشتر و چشم‌اندازی نو، به بازنگری گستره جغرافیایی مراحل متوالی سفال گودین III بپردازیم.

زاگرس مرکزی، حدود و تقسیم‌بندی آن

سلسله ارتفاعات عظیم زاگرس را براساس فاکتورهای مختلفی به قسمت‌های مجزایی تقسیم نموده‌اند. در یکی از این تقسیم‌بندی‌ها که در ضمن در مطالعات باستان‌شناسی عصر مفرغ زاگرس مرکزی مورد استفاده قرار گرفته، این سلسله ارتفاعات را براساس موقعیت برخی جلگه‌های وسیع و دشت‌های پهناور، به سه ناحیه تقسیم نموده‌اند. در اینجا زاگرس به وسیله جلگه‌های وسیع و دشت‌های پهناوری چون جلگه کرمانشاه در غرب و جلگه شیراز در جنوب از هم جدا شده و به سه قسمت شمالی، مرکزی و جنوبی تقسیم شده است. ناحیه زاگرس شمالی که در جنوب کوه‌های آذربایجان قرار دارد، با این که نسبت به نواحی دیگر بلندی ارتفاعات آن کم‌تر است، ولی در مقابل دارای دره‌های تنگ متعدد و کوه و کمره‌های سخت‌تری می‌باشد که ارتباطات را مشکل می‌سازد. زاگرس مرکزی مانند البرز میانی مشتمل بر بسیاری قله بلند است که بیش از ۳۰۰۰ متر ارتفاع دارند و در بیشتر ایام سال در زیر پوششی از برف مستور می‌باشند. زاگرس مرکزی که در حقیقت باید آن را ارتفاعات بین دو جلگه کرمانشاه و شیراز دانست، از رشته‌های موازی با پهنای متفاوت از ۲۰۰ تا ۶۰۰ کیلومتر به نام پاتاق که عموماً خصایص آبی دارند، تشکیل یافته است (بدیعی، ۱۳۷۰، ۴۹-۵۰). همان طوری که در ادامه بیشتر توضیح می‌دهیم، سفال گودین III در اوج گسترش خود، سراسر ناحیه جغرافیایی زاگرس مرکزی را فراگرفته، با این تفاوت که مرز جنوب شرقی آن از جنوب استان لرستان و رودخانه دز فراتر نرفته است.

قرار می‌دهد. با مطالعات گسترده‌تر و دقیق‌تری که در دهه‌های ۷۰ و ۸۰ قرن بیست میلادی در گودین تپه کنگاور انجام گرفت، این نوع سنت سفالگری با عنوان «سفال گودین III»، بیشتر و جامع‌تر معرفی گردید و امروزه نیز با همین عنوان خوانده می‌شود. گیان II-IV فقط نیمه دوم دوره مورد نظر در گودین III را دربر می‌گیرد. کاوش‌های لایه‌نگاری شده در دوره III گودین، به شکل دقیقی مراحل پیشرفت این نوع سنت سفال منقوش یک‌رنگ و سفال‌های ساده مرتبط با آن را مشخص نموده است. کاوش‌های باستان‌شناسی در محل گمانه عمیق در دوره III گودین، مساحتی در حدود ۷۰۰-۵۰۰ متر مربع را دربر گرفته که عمق آن نیز حدود ۹ متر بوده است. کاوش‌های محدود دیگری در ناحیه گورستانی حاشیه جنوبی محوطه باستانی (کارگاه‌های کاوش M و O) و در نقاط دیگری انجام شده که منجر به کشف مواد فرهنگی دیگری از دوره III گودین گردیده است (Henrickson, R., 1987a: 205).

در هزاره‌های سوم و دوم ق.م. زاگرس مرکزی یکی از سه ناحیه اصلی جنوب غرب ایران است که جمعیت در آنها متمرکز گردیده است (شاخت، ۱۳۸۱: ۳۴۱). این موضوع از طریق بررسی‌های باستان‌شناسی انجام شده در منطقه نیز به اثبات رسیده است. در چهار مورد بررسی‌های باستان‌شناسی که در دهه‌های ۷۰ و ۸۰ قرن بیست میلادی در منطقه انجام گرفته (Young, 1966, 1975; Levine, 1976; Howel, 1979)، محل باستانی دارای سفال منقوش یک‌رنگ گودین III/ گیان II-IV شناسایی شده است. از سوی دیگر دوره فرهنگی گودین III بیش از یک هزاره به طول انجامیده و براساس مطالعات انجام شده در گودین به ۷ فاز متوالی، لایه‌نگاری شده است (جدول ۱). در این تحقیق می‌خواهیم تا حد امکان و براساس یافته‌ها و شواهد باستان‌شناسی، به بررسی فراز و نشیب‌ها و تحولات به وجود آمده در روند توزیع مراحل متوالی سفال گودین III بپردازیم. هدف این است که نوسانات ایجاد شده در میزان دامنه گسترش جغرافیایی سفال‌فازهای مختلف گودین III در نواحی مختلف زاگرس مرکزی را بررسی کنیم. در این زمینه، هنریکسون در مقاله ارزنده‌ای که در یادبود مسافرت تاریخی اوئل اشتاین، به رشته تحریر در آورده، به تبیین گستره

بود. هر کدام از این طبقات از یک یا چند لایه^۲ معماری تشکیل می‌شدند (Young & Levine, 1974: 18-19). امروزه نیز در مطالعات مرتبط با دوره III گودین از ترتیب مذکور پیروی می‌گردد که در جریان فعالیت‌های میدانی مشخص شده و در گزارش‌های مقدماتی نیز منتشر شده است (Young, 1969; Young & Levine, 1974); فقط قسمت آخر این توالی زمانی تغییر نموده است. در واقع آنالیزهای هنریکسون در مورد مدارک و اسناد میدانی جمع‌آوری شده، منجر به کشف یک طبقه معماری متمایز گردید که بلافاصله در زیر طبقه III:4 قرار داشت. در نتیجه طبقه جدید را طبقه III:5 نامیده و طبقه‌ای را که قبلاً به عنوان III:5 معرفی شده بود، حالا به نام طبقه III:6 خوانده می‌شود (Henrickson, R., 1987b: 35).

طبقات از بالا به پایین از ۱ تا ۶ شماره‌گذاری شده‌اند، یعنی فازهای^۳ دوره III گودین از III:1 تا III:6، از جدیدترین تا قدیمی‌ترین شماره‌گذاری شده‌اند. در این میان یک فاز دیگر که شامل قبور لایه‌نگاری شده بین طبقات III:2 و III:1 می‌گردد، شناسایی شده و به نام فاز «پس از III:2»^۴ معرفی شده است (Henrickson, R., 1987a: 205). در واقع از دوره گودین III، هفت فاز شناسایی گردیده است (Henrickson, R., 1991: 291). فاز پس از III:2 تنها با توجه به سفال متمایز آن، به شکل یک فاز مستقل معرفی شده است، این در حالی است که فازهای دیگر گودین III با توجه به بقایای معماری شناسایی گردیده و معرفی شده‌اند (جدول ۱). از این رو ملاحظه می‌گردد که هر کدام از این فازها، برخلاف فاز پس از III:2، از یک یا چند لایه معماری تشکیل شده‌اند (Henrickson, R., 1987a: 214).

در نتیجه اطلاعاتی که در فصل اول کاوش‌های گودین حاصل گردید، گمان می‌رفت که دوره III محدود به زمانی ۱۶۰۰-۲۰۰۰ ق.م. را دربر می‌گیرد (Young, 1967: 140). در فصول بعدی کاوش، اطلاعات بیشتری به دست آمد، در نتیجه تاریخ ۱۳۰۰-۲۴۰۰ ق.م. را برای دوره III گودین در نظر

بنابراین هنگامی که از زاگرس مرکزی به عنوان گستره جغرافیایی سفال گودین III صحبت به میان می‌آید، فقط مرز جنوبی این حوزه تغییر یافته و به جای جلگه شیراز، به پیرامون رودخانه دز محدود می‌گردد. این حوزه دربرگیرنده قسمتی یا تمامی محدوده استان‌های کرمانشاه، لرستان، همدان، ایلام و خوزستان است (نقشه ۱). شکل توزیع جغرافیایی نقاط باستانی دارای سفال گودین III را در ۶ ناحیه جغرافیایی توضیح داده‌اند: - شرق کوه گرین (دره‌های کنگاور، اسدآباد، صحنه، نهاوند، ملایر، بروجرد و ...).

- پیش کوه شرقی مابین کوه گرین و کوه سفید (دره‌های کاکاوند، چاوری، خاوه، الشتر، خرم‌آباد و ...).

- پیش کوه غربی مابین کوه سفید و کبیرکوه (دره‌های هلیلان، کوه‌دشت، رومشگان، سیمره و ...).

- ماهیدشت

- پشت کوه

- خوزستان

این منطقه‌بندی براساس چین خوردگی‌های متوالی می‌باشد که در ارتفاعات زاگرس، دره‌های میان‌کوهی را از هم جدا می‌کند. در این محدوده سه چین خوردگی عمده وجود دارد که هر سه به شکل تقریباً موازی و در جهت شمال غربی- جنوب شرقی کشیده شده‌اند. کبیرکوه غربی‌ترین چین خوردگی اصلی زاگرس است. این کوه عظیم دشت‌های بین‌النهرین را از دره‌های بلند غرب لرستان جدا می‌نماید. در مرکز لرستان، سفیدکوه مانع اصلی به ویژه به سمت شمال است. در شرق لرستان، کوه گرین هر چند که نسبت به دو کوه دیگر کوچک‌تر است، ولی مانع مهمی محسوب می‌گردد (Henrickson, R., 1987a: 206).

گودین III و فازهای آن

در کاوش‌های باستان‌شناسی که به سرپرستی یانگ در گودین انجام گرفت، پنج طبقه^۱ فرهنگی از دوره III شناسایی گردید و به شکل III:1 تا III:5 معرفی شدند، به طوری که طبقه III:1 جدیدترین و طبقه III:5 قدیمی‌ترین مراحل دوره گودین III

2- Layer
3- Phase
4- Post III:2

1- Level

این شکل منطقه‌بندی، صرفاً ارزیابی و سنجش میزان کاهش یا افزایش دامنه توزیع سفال این دوره است.

برای مطالعه وضعیت توزیع سفال فازهای اصلی دوره گودین III، بنا به دلایل متعددی مانند شیوه انجام مطالعات، کیفیت پژوهش‌ها و غیره، مطالعات انجام شده در این زمینه را به دو دوره تقسیم نموده‌ایم: دوره اول مطالعاتی که تا سال ۱۳۵۷ ه.ش. انجام گرفته است و دوره دوم مطالعاتی را دربر می‌گیرد که مابین سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۵۷ ه.ش. انجام شده است. بر این اساس و در راستای تبیین گستره جغرافیایی سفال گودین III، نقاط باستانی شناسایی شده را که مرتبط با این دوره می‌باشند، در دو جدول جداگانه معرفی نموده‌ایم (جدول ۲ و ۳).

مطالعات قبل از پیروزی انقلاب اسلامی

تقریباً تمامی داده‌های مورد نیاز در زمینه تبیین گستره جغرافیایی مراحل متوالی سفال گودین III در این دوره، به وسیله هنریکسون گردآوری شده است (Henrickson, R., 1986). در این دوره مطالعات کم‌تری نسبت به دوره بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، انجام شده است به طوری که دره‌ها و محدوده‌هایی مانند تویسرکان، طرهان، پلدختر و غیره در زیر پوشش مطالعات این مرحله قرار نگرفته است (جدول ۴)؛ با این حال به دلیل شناخت و آگاهی کافی محققان و باستان‌شناسان فعال در این دوره، مطالعات این مرحله از کیفیت بالایی برخوردار است؛ به طوری که ۴۲ محل باستانی در بررسی‌های سال ۱۹۷۸ م. دشت ملایر (Howell, 1979: 156-157)، ۷۰ محل در بررسی‌های سال ۱۹۷۵ م. دره ماهیدشت (Levine, 1976: 289-290)، ۵۷ محل در بررسی‌های دره کنگاور (Young, 1975: 23 & 26) و ۳۶ محل در بررسی‌های شرق لرستان (Young, 1966: 231-232)، به عنوان محل‌های باستانی دارای سفال گونه گودین III/ گیان II-IV معرفی شده است. با این وجود در ارتباط با مطالعات این دوره با مشکلات مهمی مواجه‌ایم. یکی از مهم‌ترین مشکلات این مرحله این است که به هنگام انجام این قبیل مطالعات، همان‌طور که کایلر یانگ نیز اشاره نموده (یانگ، ۱۳۸۲: ۳۰۷)، هنوز هنریکسون مطالعات جامعش را در مورد لایه‌نگاری، معماری و زمانبندی سفال‌های

گرفتند (Young & Weiss, 1974: fig. 1; Young, 1975: 26; fig.11). با این حال با توجه به این که در سال‌های بعدی مدارک بیشتری به ویژه از مناطق همسایه در بین‌النهرین و خوزستان به دست آمد و با توجه به مطالعات دقیق و جامع هنریکسون پیرامون وضعیت گاهنگاری و لایه‌نگاری دوره III گودین، تاریخ تقریبی ۱۴۰۰-۲۶۰۰ ق.م. به عنوان تاریخ نهایی این دوره پذیرفته شده است (Henrickson, R., 1987a & b). این تاریخ مورد قبول باستان‌شناسان قرار گرفته و مورد استناد قرار می‌گیرد (به طور مثال یانگ، ۱۳۸۲: ۳۰۷؛ Levine & Young, 1986: 42).

از میان فازهای هفت گانه گودین III، دو فاز III:1 و III:3 فقط در گودین شناخته شده‌اند و در محل‌های دیگر دارای مواد فرهنگی مرتبط با این دوره، قابل شناسایی نیستند. علت این موضوع، کم بودن حجم مواد فرهنگی مکشوفه از این دو فاز در گودین می‌باشد که موجب شده تا این دو فاز برخلاف سایر فازهای گودین III، به طور کامل شناخته نشوند. مابقی فازهای گودین III (شامل فازهای پس از III:2، III:2، III:4، III:5 و III:6)، فازهای اصلی بوده و هم در گودین و هم در سایر مناطق زاگرس مرکزی به خوبی مطالعه و شناسایی شده‌اند. در این تحقیق نیز با توجه به فراوانی مکان‌های باستانی شناسایی شده مرتبط با هر کدام از این فازهای اصلی، به مطالعه گستره جغرافیایی سفال گودین III می‌پردازیم.

روش کار

در این بخش از تحقیق با توجه به شناختی که از توزیع سفال فازهای اصلی فرهنگ گودین III داریم، وضعیت توزیع جغرافیایی سفال این فازها را بررسی می‌نمائیم. در واقع با توجه به حوزه جغرافیایی زاگرس مرکزی و براساس یافته‌ها و شواهد باستان‌شناسی، به مطالعه و بررسی شکل پراکنش جغرافیایی نقاط باستانی مرتبط با فرهنگ گودین III می‌پردازیم. در اینجا به پیروی از مطالعات هنریکسون، چگونگی و میزان فراوانی توزیع نقاط باستانی دارای سفال این دوره را در ۶ ناحیه جغرافیایی (شرق کوه گرین، پیش کوه شرقی، پیش کوه غربی، پشت کوه، ماهیدشت و خوزستان)، بررسی نموده‌ایم. هدف از به کار بردن

در ناحیه خوزستان، تنها در نتیجه کاوش‌های باستان‌شناسی در محوطه مشهور شوش، شواهد و اطلاعاتی در ارتباط با برخی فازهای دوره گودین III کشف شده است (Gasche, 1973; Steve & Gasche, 1971). مطالعات لویی واندنبرگ در ناحیه پشت کوه، منجر به کشف مواد فرهنگی مرتبط با برخی فازهای گودین III در قبرستان‌های دارتوها، کل نسا A و سراب باغ گردیده است (Vanden Berghe, 1969; 1972). در ناحیه ماهیدشت فقط اطلاعات محدودی از تپه‌های چغاماران و کاگیه (5: Henrickson, R., 1986) به نقل از (1985; Henrickson, E., 1983) در اختیار است و متأسفانه به علت منتشر نشدن نتایج جامع و دقیق بررسی‌های سال ۱۹۷۵م. لوین، علی‌رغم این که می‌دانیم (همان طوری که پیشتر اشاره گردید در جریان بررسی‌های سال ۱۹۷۵ دره ماهیدشت ۷۰ محل با سفال گودین III شناسایی شده است). دوره گودین III یکی از شکوفاترین دوره‌های دره ماهیدشت بوده، لیکن آگاهی دقیقی در مورد وضعیت توزیع جغرافیایی فازهای مختلف سفال گودین III در این ناحیه نداریم (جدول ۴ و ۵).

مهم‌ترین دره یا منطقه‌ای که در این مرحله مورد مطالعه قرار گرفته، منطقه هرسین/کاکاوند است که البته این مهم، مدیون مطالعات گسترده اورل اشتاین و به ویژه کلرگاف می‌باشد (1980; 1971; Goff, 1966; Stein, 1940) (جدول ۴). بیشترین محل‌های باستانی شناسایی شده، در ناحیه پیش کوه شرقی واقع‌اند (۳۴ مکان).

مطالعات بعد از پیروزی انقلاب اسلامی

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و به ویژه در سال‌های اخیر، همانند سایر مناطق ایران، مطالعات باستان‌شناسی گسترده‌ای در حوزه جغرافیایی مورد مطالعه انجام گرفته است به طوری که دامنه این سری مطالعات، تمامی دره‌ها، دشت‌ها و مناطق مختلف در محدوده نواحی شش‌گانه جغرافیایی مورد مطالعه را پوشش داده است. قسمت اعظم این سری مطالعات را بررسی‌های باستان‌شناسی تشکیل می‌دهد. این نوع مطالعات به منظور شناسایی تمامی آثار باستانی موجود در محدوده‌های جغرافیایی مورد مطالعه و گزارش وضعیت موجود آثار باستانی از قبل

دوره III گودین شروع نکرده بود، لذا مواد فرهنگی گردآوری شده در جریان این سری مطالعات را فقط به عنوان آثار دوره گودین III/ گیان II-IV تشخیص داده و معرفی نموده‌اند و از آن جایی که غالباً مجموعه سفال‌های گردآوری شده را نیز منتشر ننموده‌اند، نمی‌توان از نتایج حاصل از این مطالعات در تبیین گستره جغرافیایی مراحل متوالی سفال گودین III بهره برد. مشکل مهم دیگر این است که متأسفانه نتایج بسیاری از مطالعات و پژوهش‌هایی را که در زمینه مورد مطالعه انجام گرفته است، در گزارش‌های بسیار مختصر منتشر نموده‌اند و هنوز گزارش کامل بسیاری از این مطالعات منتشر نشده است (برای مطالعه بیشتر در این زمینه مراجعه شود به: مظاهری، ۱۳۸۸: ۱۲۹-۱۳۰). در واقع قسمت اعظم این اطلاعات را نمی‌توان جهت تحلیل مراحل متوالی سفال گودین III مورد استفاده و استناد قرار داد. علی‌رغم مشکلاتی که در این مرحله با آن مواجه‌ایم، در این سال‌ها کاوش‌های باستان‌شناسی گسترده‌ای در حوزه جغرافیایی مورد مطالعه و در ارتباط با فرهنگ گودین III انجام گرفته که در نتیجه کیفیت و دقت مطالعات این دوره را تا حد زیادی افزایش داده است. در زمینه اهمیت این موضوع لازم به ذکر است که سفال فاز پس از III:2 در گودین، گیان، جمشیدی، بدهوره، سراب باغ و بسیاری از محل‌های باستانی دیگر، منحصراً از درون قبور و به واسطه کاوش‌های باستان‌شناسی به دست آمده است و در بررسی‌های باستان‌شناسی نایاب است (Henrickson, R., 1987a: 213).

در این مرحله از مطالعات مجموعاً در ۷۰ محل (به استثنای الحیبا) مواد فرهنگی مرتبط با فازهای اصلی گودین III (همه فازهای گودین III به استثنای دو فاز III:1 و III:3) شناسایی و معرفی شده است. از این تعداد بیش از ۹۰ درصد (۶۴ محل) در سه ناحیه شرق کوه گرین، پیش کوه شرقی و پیش کوه غربی پراکنده‌اند. دلیل عمده این موضوع، تمرکز مطالعات در این نواحی می‌باشد که البته اگر نتایج دقیق و جامع بررسی‌های انجام شده در دهه‌های ۷۰ و ۸۰ قرن ۲۰ میلادی در مناطق ملایر، کنگاور، همدان، اسدآباد و غیره نیز منتشر می‌شد، فراوانی مکان‌های باستانی مورد مطالعه در این سه ناحیه، حداقل به سه برابر تعداد فعلی بالغ می‌شد.

که از این میان بیش از ۹۲ درصد (۹۶ مورد) محل‌های شناسایی شده در حوزه نواحی شرق کوه گرین، پیش‌کوه شرقی و پیش‌کوه غربی واقع‌اند؛ و فقط در حدود ۸ درصد این مجموعه در نواحی پشت‌کوه و خوزستان پراکنده شده‌اند. در این مرحله از مطالعات، در ناحیه ماهیدشت هیچ مطالعه باستان‌شناسی انجام نشده است و شناخت ما از ناحیه ماهیدشت کماکان مبهم است. مهم‌ترین ناحیه‌ای را که بیشترین محل‌های باستانی با سفال گودین III، در آنجا شناسایی شده، ناحیه شرق کوه گرین است (جدول ۵)؛ با این حال هنوز اطلاعات چندانی در مورد شکل توزیع مراحل متوالی سفال گودین III در مناطق ملایر، همدان، الیگودرز و تویسرکان نداریم، لیکن در مناطق نهاوند، بروجرد و کنگاور، محل‌های فراوانی شناسایی شده است (جدول ۴). یکی از مهم‌ترین مناطق شرق کوه گرین که در سال‌های اخیر، بررسی‌های باستان‌شناسی دقیقی در آنجا انجام گرفته، دشت سیلاخور می‌باشد که مابین شهرستان‌های بروجرد و دورود واقع است. در نتیجه دو فصل بررسی‌های باستان‌شناسی که در این دشت انجام گرفته، در مجموع ۵۶۸ اثر شناسایی و مطالعه گردیده است (پرویز، ۱۳۸۵: ۹۲۰). متأسفانه به هنگام انجام این تحقیق، فقط گزارش فصل اول این بررسی‌ها، شامل گزارش معرفی مکان‌های شناسایی شده در حوزه شهرستان بروجرد (۱۱۵ محل)، آماده شده بود که در ۱۷ محل آثار فرهنگی مرتبط با مراحل متوالی سفال گودین III شناسایی شده است (جدول ۴). در نواحی پیش‌کوه شرقی و پیش‌کوه غربی و به ویژه در دره‌های هرسین/کاکاوند، الیستر و سیمره، محل‌های باستانی فراوانی شناسایی شده است. در منطقه خوزستان در بررسی‌های علمی و دقیقی که در سال‌های اخیر در منطقه میاناب شوشتر انجام گرفته، در ۴ محل آثار فرهنگی مرتبط با دوره شوش IV/D یا فاز 6: III گودین گردآوری شده است (مقدم و میری، ۱۳۸۲: ۴۲۵).

در ادامه تحقیق و براساس داده‌های گردآوری شده، به تبیین گستره جغرافیایی مراحل متوالی سفال گودین III در حوزه زاگرس مرکزی، به ترتیب فازهای گودین III و از قدیم به جدید، پرداخته می‌شود.

شناسایی شده، انجام می‌گیرد. هدف از این نوع مطالعات در اصل گردآوری اطلاعات کلی و بنیادی از آثار باستانی منطقه‌ای خاص با هدف تکمیل اطلاعات کلی درباره باستان‌شناسی آن منطقه است. در این مرحله، کاوش باستان‌شناسی مهمی در ارتباط با فرهنگ گودین III در منطقه انجام نگرفته است. در این زمینه سعی گردیده تا تمامی تحقیقات و پژوهش‌های باستان‌شناسی را که در منطقه و در حوزه استان‌های ایلام، لرستان، کرمانشاه، همدان و خوزستان انجام شده و گزارش نهایی آنها تا تاریخ ۱۳۸۶/۶/۳۰ ه.ش. آماده شده، مورد مطالعه قرار گیرد^۱.

در جریان مطالعه تحقیقات و پژوهش‌های باستان‌شناسی انجام گرفته در منطقه، به علت این که امکان مطالعه بیشتر یافته‌های سفالی گردآوری شده در جریان این مطالعات وجود نداشت، ناچار شدیم تا برای شناسایی و فازبندی مواد فرهنگی گردآوری شده مرتبط با دوره گودین III، به عکس‌ها و طرح‌هایی که از این مجموعه‌ها تهیه شده بود، مراجعه نماییم^۲. در این مرحله علاوه بر تعداد انبوهی از گزارش‌های بررسی و شناسایی باستان‌شناسی که مورد مطالعه قرار گرفت (۶۵ مورد)، از تعدادی از گزارش‌های گمانه زنی و تعیین حریم نیز بهره برده شد (جدول ۳).

مابین سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۵۷ ه.ش. مجموعاً در ۱۰۴ محل سفال‌های مرتبط با فازهای اصلی (همه فازهای گودین III به استثنای دو فاز 1: III و 3: III) گودین III شناسایی شده است

۱- تمامی داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز این قسمت از تحقیق (دوره دوم مطالعات)، از منابع منتشر نشده اخذ شده است که به صورت گزارش‌های باستان‌شناسی در بایگانی سازمان میراث فرهنگی استان‌های ایلام، لرستان، کرمانشاه، همدان، خوزستان و بایگانی پژوهشکده باستان‌شناسی کشور نگهداری می‌شود، لذا در این جا لازم است که از تمامی عزیزانی که امکان مطالعه این گزارش‌ها را فراهم نمودند، صمیمانه تشکر و قدردانی نماییم.

۲- در مطالعه و مشاهده این عکس‌ها و طرح‌ها با مشکلات عدیده‌ای مواجه شدیم به طور مثال کیفیت بسیاری از عکس‌ها پایین بوده و نمی‌توان از طریق آنها به مطالعه نمونه‌های گردآوری شده پرداخت. در برخی موارد کیفیت طرح‌هایی که از نمونه سفال‌ها تهیه شده، بسیار پائین است و کمک چندانی به ما نمی‌کند. خیلی از طرح‌ها بدون شماره بوده و نمی‌توان دقیقاً به آنها ارجاع داد، در اکثر موارد فقط تعداد اندکی از یافته‌های سفالی را طراحی نموده‌اند که قسمت عمده آن را سفال‌های منقوش تشکیل می‌دهد و غالباً از طراحی سفال‌های غیرمنقوش اجتناب شده است.

فاز 6: III

سفال فاز 6: III گودین، نسبت به سایر فازهای این دوره، گسترده‌ترین حوزه توزیع را دارد. این نوع سنت سفالگری، بعد از این که در این دوره شکل می‌گیرد، بلافاصله در سراسر منطقه گسترش می‌یابد. بیش از ۸۷ درصد محل‌های باستانی شناسایی شده مرتبط با این فاز، در سه ناحیه شرق کوه گرین، پیش‌کوه شرقی و پیش‌کوه غربی توزیع شده‌اند؛ این در حالی است که در نواحی خوزستان، پشت‌کوه و ماهیدشت، با توزیع تنک‌تری مواجه‌ایم که به احتمال زیاد انجام بررسی‌ها و مطالعات باستان‌شناسی پراکنده و محدود و نیز حجم کم سفال‌های منتشر شده، موجب پیدایش این الگو شده است (جدول ۵).

سفال منقوش یک رنگ شوش IVA/Dc-d در سرزمین شوشان، همان سفال گودین 6: III است. قطعاتی از نمونه سفال‌های وارداتی این دوره، در الحیا (لاگاش باستانی) در جنوب بین‌النهرین کشف گردیده است (Hansen, 1973, fig. 14-15). در حالی که سفال این فاز در سراسر مناطق لرستان یافت شده است، سفال مرتبط با آن در شوش IVA و مواد فرهنگی مشابه مکشوفه از دوره بانس جدید ملیان در ناحیه فارس، حاکی از وجود ارتباطات درونی هر چند ضعیفی در سراسر این نواحی است. توزیع سفال این فاز حلقه ارتباطی را مابین جاده خراسان بزرگ در سرزمین‌های مرتفع و سرزمین‌های پست شوشان شکل می‌دهد (Henrickson, R., 1986: 21).

فاز 5: III

تعداد نقاط باستانی دارای سفال گودین III، در این فاز کاهش معنی‌داری می‌یابد، به طوری که تعداد نقاط شناسایی شده در این فاز، کم‌تر از نصف نقاط شناسایی شده در فاز قبلی است (جدول ۵). علت اصلی این مسأله در نواحی شرق کوه گرین و ماهیدشت مرتبط با فعالیت‌های باستان‌شناسی است. در برخی دره‌های شرق کوه گرین مانند کنگاور، ازنا، همدان و ملایر دلیل اصلی این موضوع محدود و پراکنده بودن مطالعات باستان‌شناسی و حجم کم سفال‌های منتشر شده تا قبل از سال ۱۳۸۶ ه.ش. می‌باشد، این در حالی است که در ناحیه ماهیدشت

نیز اطلاعات دقیقی در مورد بررسی‌های سال ۱۹۷۵ م. منتشر نشده است. به نظر می‌رسد که علت این موضوع در نواحی خوزستان و پشت‌کوه و برخی دره‌های جنوبی ناحیه پیش‌کوه غربی (مانند دره سیمره)، ظهور سلسله آکدی و گسترش دامنه مرزهای سیاسی این سلسله به سمت شرق است.

تقریباً تمامی داده‌های ما در مورد توسعه سفال این فاز، از سه ناحیه شرق کوه گرین، پیش‌کوه شرقی و پیش‌کوه غربی به دست آمده است. در ناحیه پیش‌کوه شرقی بیشترین نقاط شناسایی شده را داریم. در دره سیمره (جنوبی‌ترین دره ناحیه پیش‌کوه غربی) تعداد نقاط باستانی دارای سفال گودین III، در این فاز کاهش چشمگیری می‌یابد. از ناحیه ماهیدشت آگاهی دقیقی نداریم. در ناحیه خوزستان نیز فقط در جریان کاوش محوطه باستانی شوش قطعات محدودی از سفال‌های نوع گودین 5: III یافت شده است. در این مرحله ارتباطات مناطق پست با سرزمین‌های مرتفع از هم گسیخته می‌شود و شاهد کاهش نفوذ سفال منقوش یک رنگ در دشت شوشان هستیم و در مقابل آن سفال دوره اکد در این منطقه گسترش می‌یابد. از این دوره به بعد تا قرون متأخر هزاره دوم ق.م. سفال‌های ناحیه خوزستان شدیداً تحت تأثیر سفال‌های بین‌النهرین قرار می‌گیرند (Carter, 1979: 453; Carter, 1998: 317-318). مجموعه‌های سفالی به دست آمده از فارس (دوره کفتری) و شوشان (شوش IVB)، به طور مشخص با مجموعه سفال گودین 5: III که فقط در ارتفاعات زاگرس مرکزی یافت می‌شود، متفاوت است (Henrickson, R., 1987a: 209). در مطالعات پراکنده‌ای که تاکنون در ناحیه پشت‌کوه انجام شده، هیچ گونه مواد فرهنگی مرتبط با این فاز یافت نشده است. در برخی قبرستان‌ها مانند کزاب و دروند، مواد فرهنگی اواخر دوره اکد با تاریخ ۲۱۰۰-۲۳۰۰ ق.م. به دست آمده است (Vanden Berghe, 1973: 208).

فاز 4: III

این فاز همزمان با سلسله اور III و اوایل دوره سلسله‌های ایسین لارسا است. از زمان شولگی تا زمان ایبی سین (۲۰۰۴-۲۰۹۴ ق.م.) شوش و سرزمین‌های پست دولت ایلام استانی از سلسله

شرقی و پیش کوه غربی رایج تر و فراگیرتر از سفال سایر فازهای گودین III است. افزایش حضور در حوزه جغرافیایی توزیع و زیاد شدن تعداد محل‌ها، به علت تغییراتی که در اواخر دوره گودین III:2 در الگوهای سکونت رخ می‌دهد، ممکن است تا حدودی گمراه کننده باشد. در مرکز غرب ایران تاکنون هیچ محلی شناسایی نشده که توالی استقرار از گودین III:2 به عصر آهن را دربر گیرد. همه محل‌های کاوش شده دارای سفال گودین III، در حدود اواسط هزاره دوم ق.م. متروک می‌شوند. فاز III:2 آخرین مرحله فرهنگی قابل شناسایی گودین III در تمامی محل‌های کاوش شده است که بقایای معماری با ضخامت قابل توجهی از ویرانه‌های مکشوفه متعلق به این فاز به دست آمده است. در واقع استقرارهای این فاز می‌بایستی تا حدودی طبقات پائین تر را در زیر خود پوشانده باشند. از سوی دیگر با تغییراتی که در الگوهای سکونت عصر آهن قدیم منطقه رخ داده، استقرارهای فاز III:2 در لایه‌های نزدیک به سطح تپه‌ها واقع شده‌اند (Henrickson, R., 1986: 24). در نتیجه این وضعیت که موجب حضور بیشتر سفال‌های این فاز در سطح تپه‌ها شده است، احتمالاً علت اصلی شناسایی محل‌های بیشتری از این دوره است. با این وجود، این موضوع دلیل قاطعی به نظر نمی‌رسد تا براساس آن در مورد افزایش واقعی شمار محل‌ها در ناحیه توزیع سفال گودین III:2 شک کنیم (Henrickson, R., 1986: 24). از سوی دیگر به نظر می‌رسد که همزمان با این فاز و یا احتمالاً در اواخر این فاز، شاهد افزایش روند زندگی کوچ‌نشینی هستیم و به احتمال زیاد این مسأله در افزایش تعداد نقاط باستانی دارای سفال گودین III:2 تأثیر گذاشته است. در دوره دوم مطالعات، ۱۳ محل با سفال این فاز در دره سیمره شناسایی شده که از این میان فقط چهار محل استقرار بوده و تعداد محل‌های غیر استقراری مرتبط با زندگی کوچ‌نشینی بیش از دو برابر محل‌های استقراری است و در واقع گویای افزایش روش زندگی کوچ‌نشینی در فاز III:2 و یا شاید در اواخر این دوره، در دره سیمره است (مظاهری، ۱۳۸۸: ۲۸۳-۲۸۴).

در این دوره نیز اطلاعات دقیقی در زمینه وضعیت توزیع محل‌های باستانی مرتبط با این فاز در ماهیدشت نداریم. در ناحیه پشت کوه در جریان بررسی‌های باستان‌شناسی سال ۱۳۸۴ ه.ش.

اور III شده بود (Henrickson, R., 1986: 23) به نقل از (Stolper, 1984; Michalowski, 1978).

سفال این فاز تقریباً در همان گستره حوزه فاز قبلی پراکنده شده است لیکن فراوانی نقاط باستانی این مرحله محدودتر و تنگ‌تر از فازهای پیشین و بعدی است. به احتمال زیاد علت اصلی این مسأله در نواحی شرق کوه گرین، ماهیدشت و پیش کوه شرقی، به خاطر کیفیت مطالعات باستان‌شناسی در این نواحی است، به ویژه این که سفال این فاز به طور قابل توجهی هم از لحاظ سبک‌شناسی و هم از لحاظ ریخت‌شناسی متمایز از سفال فازهای دیگر گودین III است، لذا تشخیص آن در مطالعات باستان‌شناسی و به ویژه در بررسی‌های سطحی، مشکل است. از سوی دیگر به نظر می‌رسد که درگیری‌های اور III با نهادهای سیاسی واقع در قسمت‌های بیرونی سرزمین‌های مرتفع، علت اصلی یافت نشدن سفال این فاز در ناحیه پشت کوه و دره‌های جنوبی ناحیه پیش کوه غربی (دره سیمره) بوده است. در خوزستان که از زمان آکدی‌ها در حوزه نفوذ فرهنگ بین‌النهرین درآمده است (Carter, 1979: 453; Carter, 1998: 317-318)، سفال این فاز یافت نشده است. سفال‌های این دوره خوزستان به طور نزدیکی قابل مقایسه با سفال‌های دوره اور III در بین‌النهرین هستند (Carter, 1991: 294).

فاز III:3

این فاز از لحاظ لایه‌نگاری شناخته شده است، لیکن بقایای فرهنگی اندکی از این دوره درون ناحیه کاوش گسترش یافته بود. مدت زمان آن نامعلوم است و سفال کمی از بافت‌های معماری کاملاً لایه‌نگاری شده آن به دست آمده است، لذا از آنجایی که نمی‌توان به طور دقیق سفال این فاز را معرفی نمود، بحث در مورد شکل توزیع سفال این فاز در سایر نواحی زاگرس مرکزی ناممکن است (Henrickson, R., 1987a: 205).

فاز III:2

در این مرحله نیز حوزه اصلی توزیع نقاط شناسایی شده، سه ناحیه شرق کوه گرین، پیش کوه شرقی و پیش کوه غربی است (جدول ۵). علاوه بر این سفال‌های این فاز در نواحی پیش کوه

غیر ممکن است. مدارک مکشوفه از گودین نشان می‌دهد که در حدود اواسط هزاره دوم ق.م، آن یکپارچگی اولیه‌ای که همزمان با فاز III:2 به اوج خود رسید، کاملاً از میان رفت. حتی کیفیت سفال این فاز نسبت به فازهای قبلی پائین‌تر است. از نیمه دوم هزاره دوم ق.م. زاگرس مرکزی اطلاعات ناچیزی در اختیار است (Henrickson, R., 1987a: 214). بعد از یک هزاره تغییر تدریجی در محیطی با ثبات فرهنگی در دوره گودین III، ناپایداری به دره کنگاور روی می‌آورد و ... (یانگ، ۱۳۸۲: ۳۱۲).

برآیند

در مجموع تاکنون (پایان نیمه اول سال ۱۳۸۶ ه.ش.) در ۱۷۴ نقطه باستانی، سفال گودین III شناسایی شده است. از این میان بیش از ۹۰ درصد (۱۶۰ مورد) این نقاط در سه ناحیه شرق کوه گرین، پیش کوه شرقی و پیش کوه غربی توزیع شده‌اند. این که تاکنون فقط در محل‌های معدودی در حوزه نواحی خوزستان، پشت کوه و ماهیدشت سفال گودین III شناسایی شده، به عوامل متعددی وابسته است که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

- کیفیت مطالعاتی که در دوره دوم (مابین سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۵۷ ه.ش.) در این سه ناحیه انجام گرفته بسیار پائین بوده و حتی در برخی موارد توسط افراد غیر متخصص انجام گرفته است.

- تاکنون نتایج دقیق و جامع بررسی‌های باستان‌شناسی مرتبط با این دوره که قبل از سال ۱۳۵۷ ه.ش. در نواحی ماهیدشت و خوزستان انجام گرفته، منتشر نشده است.

- در نواحی خوزستان و پشت کوه و حتی برخی دره‌های جنوبی ناحیه پیش کوه غربی به نظر می‌رسد که با افزایش تهاجمات و لشکرکشی‌های همسایگان در بین‌النهرین، شاهد کاهش سفال گودین III و در عوض افزایش سفال‌های شاخص بین‌النهرینی، از دوره آکد به بعد هستیم.

با پدیدار شدن سنت سفال منقوش گودین III:6 / شوش IVA، این نوع سفالگری جدید با سرعت در سراسر حوزه جغرافیایی زاگرس مرکزی گسترش می‌یابد. در فازهای بعدی گودین III، در حالی که در نواحی شرق کوه گرین، پیش کوه

در بخش چرداول از توابع شهرستان شیروان- چرداول، از دو محل سفال این فاز گردآوری شده است (صیدمرادی، ۱۳۸۴: ج ۱: ۱۳۸-۱۳۹ و ج ۲: ۲۰۴-۲۰۶). قطعات محدودی از سفال این فاز در کاوش ویرانه‌های شوش شناسایی شده است.

فاز پس از III:2

سفال‌های گونه فاز پس از III:2 گودین، از نظر میزان گستردگی حوزه توزیع، در همان گستره جغرافیایی سفال فاز III:2 پراکنده‌اند، لیکن از تراکم بسیار پائینی برخوردار بوده و به شکل بسیار تنگی توزیع شده‌اند، به طوری که تعداد آنها به کم‌تر از یک چهارم تعداد محل‌های فاز قبلی می‌رسد (جدول ۵). یکپارچگی آشکار و توزیع گسترده سفال فاز III:2، در این دوره به طور قابل توجهی کاهش می‌یابد. به نظر می‌رسد که انسجام گسترده سیاسی یا اقتصادی پیشین، در این دوره درهم شکسته است. براساس داده‌های قوم‌شناسی، الگوی توزیع محل‌های این دوره نشان دهنده مهاجرت‌های سالیانه کوچ‌نشینان چراگاه گرد می‌باشد (Henrickson, R., 1987a: 213). در کاوش‌های انجام شده، سفال این فاز تاکنون فقط از درون قبور به دست آمده است و در بررسی‌های باستان‌شناسی کم‌یاب است. وجود قبرستان‌ها و فقدان آشکار سکونتگاه‌ها که در تضاد کامل با فاز III:2 است، نشان می‌دهد که ممکن است تغییرات اجتماعی- اقتصادی مهمی رخ داده باشد. از سوی دیگر نه سبک تزئین شاخص دوره III گودین و نه ظروف زاویه‌دار مرتبط با آن، در این فاز تداوم می‌یابد و غیره (Henrickson, R., 1986: 26-27). در این فاز نیز حوزه اصلی توزیع محل‌های شناسایی شده، در سه ناحیه شرق کوه گرین، پیش کوه شرقی و پیش کوه غربی متمرکز شده است. قطعات نادری از سفال‌های این فاز در کاوش‌های شوش شناسایی شده است (Gasche, 1973: pl. 16: 4-5). در پشت کوه فقط از درون یک مقبره منفرد، سفال‌های این فاز شناسایی شده است (Overlaet, 2005: 9).

فاز III:1

تعیین وضعیت توزیع سفال گودین III:1 فراتر از گودین تپه،

غربی، وضعیت متفاوتی حاکم می‌شود و همزمان با لشکرکشی‌های بین‌النهرینی، به ویژه سلسله آکد و سلسله سوم اور، شاهد گسترش سفال‌های بین‌النهرینی و کاهش سفال گودین III در این حوزه‌ها هستیم.

شرقی و تا حدودی پیش‌کوه غربی، مراحل متوالی توسعه سفال گودین III، بدون این که با مشکل خاصی مواجه گردد تا پایان این دوره به حیات خود ادامه می‌دهد؛ لیکن در نواحی خوزستان، پشت‌کوه و برخی دره‌های جنوبی ناحیه پیش‌کوه

منابع

الف) فارسی

داودی، داود، ۱۳۸۵ ب، گزارش فصل دوم بررسی، شناسایی و مستندسازی آثار باستانی شهرستان الشتر (دهستان‌های فیروزآباد، یوسفند و قلعه مظفری)، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان لرستان (منتشر نشده).

ایوکی، اسماعیل، ۱۳۸۳، گزارش توصیفی نهایی پروژه گمانه زنی به منظور تعیین حریم گستره آثار تپه کوریجان- کبودرآهنگ، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان همدان (منتشر نشده).

دهقانی فرد، حسن، ۱۳۸۶، گزارش فصل اول بررسی و شناسایی آثار باستانی شهرستان کوه‌دشت (بخش‌های طرحان، کونانی و درب گنبد)، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان لرستان (منتشر نشده).

باباپیری، جواد، ۱۳۸۴: گزارش توصیفی نهایی لایه‌نگاری تپه باستانی پری (روستای پری)، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان همدان (منتشر نشده).

سجادی، علی، ۱۳۷۷، بررسی و شناسایی آثار فرهنگی تاریخی شهرستان الشتر (فصل اول)، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان لرستان (منتشر نشده).

بدیعی، ربیع، ۱۳۷۰، جغرافیای مفصل ایران، ج ۱، تهران: انتشارات اقبال.

سراقی، نعمت‌الله، ۱۳۸۴: گزارش فصل دوم بررسی و شناسایی باستان شناسی شهرستان نهاوند، ج ۱، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان همدان (منتشر نشده).

پرویز، احمد، ۱۳۸۵، گزارش بررسی دشت سیلاخور شهرستان بروجرد، فصل نخست، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان لرستان (منتشر نشده).

شاخت، رابرت، ۱۳۸۱، فرهنگ‌های تاریخی اولیه، در: باستان‌شناسی غرب ایران، ویراستار: فرانک هول، ترجمه زهرا باستی، تهران: انتشارات سمت، صص ۴۰۴-۳۴۰.

حیدری، احمد، ۱۳۸۶، گزارش فصل نخست بررسی و شناسایی محوطه‌های فرهنگی بخش چگنی، شهرستان خرم‌آباد، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان لرستان (منتشر نشده).

صیدمرادی، زهره، ۱۳۸۴: گزارش سومین فصل بررسی باستان‌شناختی شهرستان شیروان- چرداول، ج ۱ و ۲، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان ایلام (منتشر نشده).

حیدریان، محمود، ۱۳۸۳، بررسی، مستندسازی و شناسایی آثار باستانی شهرستان سنقر و کلیایی، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کرمانشاه (منتشر نشده).

عبداللهی، مصطفی، ۱۳۸۵، گزارش فصل نخست بررسی و شناسایی شهرستان ازنا، ج ۱، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و

داودی، داود، ۱۳۸۵ الف، گزارش فصل اول بررسی، شناسایی و مستندسازی آثار باستانی شهرستان الشتر (دهستان‌های فیروزآباد، یوسفند و قلعه مظفری)، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان لرستان (منتشر نشده).

بررسی و شناسایی باستان‌شناسی شهرستان تویسرکان، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان همدان (منتشر نشده).

مظاهری، خداکرم، ۱۳۸۸، تبیین گستره جغرافیایی فرهنگ عصر مفرغ (گودین III) در زاگرس مرکزی و سنجش عوامل مؤثر در نفوذ آن به دره سیمره در استان ایلام، رساله دکتری باستان‌شناسی، گروه باستان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات (منتشر نشده).

مقدم، عباس و نگین میری، ۱۳۸۲، گزارش بررسی‌های باستان‌شناسی میاناب شوشتر، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور، معاونت پژوهشی، بایگانی پژوهشکده باستان‌شناسی (منتشر نشده).

وحدتی، علی اکبر، ۱۳۸۵، گزارش فصل اول بررسی باستان‌شناختی در شهرستان پلدختر لرستان، بایگانی پژوهشکده باستان‌شناسی (منتشر نشده).

سعیدی هرسینی، محمدرضا و احمد چایچی امیرخیز، ۱۳۸۴: گزارش مقدماتی بررسی استقرارهای عصر مس سنگ و مفرغ دشت نهاوند (حوضه سرچشمه رودخانه گاماسیاب)، بایگانی پژوهشکده باستان‌شناسی (منتشر نشده).

یانگ، توماس کایلر، ۱۳۸۲، بررسی عصر آهن کنگاور، ترجمه رقیه رحیمی، گزارش‌های باستان‌شناسی (۲)، پژوهشگاه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، پژوهشکده باستان‌شناسی، صص ۳۱۶-۳۰۵.

گردشگری استان لرستان (منتشر نشده).

گاراژیان، عمران، ۱۳۸۰، گزارش بررسی و شناسایی نورآباد لرستان (فصل اول و دوم)، بایگانی پژوهشکده باستان‌شناسی (منتشر نشده).

مترجم، عباس و یعقوب محمدی‌فر، ۱۳۷۹، گزارش فصل اول بررسی و شناسایی باستان‌شناسی منطقه آبدانان، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان ایلام (منتشر نشده).

و یعقوب محمدی‌فر، ۱۳۸۰، بررسی و شناسایی و مستندنگاری باستان‌شناسی شهرستان کنگاور، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کرمانشاه (منتشر نشده).

و یعقوب محمدی‌فر، ۱۳۸۱، بررسی، شناسایی و مستندسازی آثار باستانی شهرستان هرسین، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کرمانشاه (منتشر نشده).

محمدی‌فر، یعقوب، ۱۳۸۲، گزارش بررسی و شناسایی باستان‌شناسی شهرستان صحنه، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کرمانشاه (منتشر نشده).

و عباس مترجم، ۱۳۸۲ الف، گزارش بررسی و شناسایی باستان‌شناسی شهرستان اسدآباد، بایگانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان همدان (منتشر نشده).

و عباس مترجم، ۱۳۸۲ ب، گزارش فصل اول

(ب) غیرفارسی

Carter, E., 1979, The Susa sequence 3000-2000 B.C, Susa, Ville Royale I, *American Journal of Archaeology*, No. 83, pp. 451-454.

_____, 1991, Ceramics VII- VIII, The early Bronze Age in south western & southern Persia, *Encyclopaedia Iranica*, Vol. 5, fase 3, pp. 294-297.

_____, 1998, The Archaeology of Elam, *Encyclopaedia Iranica*, Vol. 8, fase 3, pp. 313-325.

Contenau, J., & Ghirshman, R., 1935, *Fouilles du Tepe Giyan pre de Nehavand 1931-1932*, Librairie orientaliste Paul Geuthner, paris.

Dyson, R. H. Jr., 1965, Problems in the relative chronology of Iran, 6000-2000 B.C., in: *Chronologies in old world Archaeology*, Ehrich, R. W., (ed.), Chicago: University of Chicago press, pp. 215-256.

- Dyson, R. H. Jr., 1973, The archaeological evidence of the second millennium B.C. on the Persian Plateau, in: *Cambridge Ancient History*, II/1, Edwards, I. E. S., Gadd, C. J., Hammond, N. G. L., & Sollberger, E., (eds.), Cambridge: Cambridge university press, pp. 686-715.
- Gasche, H., 1973, *La poterie Elamite du deuxieme millenaire a.c.*, MDAI. 47, Leiden & Paris, E.J. Brill & P.Geuthner.
- Goff, C., 1966, *New evidence of cultural development in Luristan in the late 2nd & early first millennia*, Ph.D. Dissertation, Institute of Archaeology of London.
- , 1971, Luristan before the Iron Age, *IRAN*. Vol. 9, pp. 131-152.
- , 1980, *An archaeologist in the making*, London.
- Hansen, D. P., 1973, Al-Hiba, 1970-1971: a preliminary report, *Artibus Asiae*, Vol. 35, pp. 62-78.
- Henrickson, E. F. F., 1983, Ceramic styles & cultural interaction in the early & middle chalcolithic of the central Zagros, Iran, Ph.D. dissertation, Department of Anthropology, University of Toronto.
- , 1985, The early development of pastoralism in the central Zagros highlands (Luristan), *Iranica Antiqua*, Vol. 10, pp. 1-43.
- Henricson, R., 1983-1984, Giyan I & II reconsidered, *Mesopotamia*, Vol. 18-19, pp. 195-220.
- , 1984, Simaski & central western Iran: the archaeological evidence, *Zeitschrift fur Assyriologie*, No. 74, pp. 98-122.
- , 1986, A regional perspective on Godin III cultural development in central western Iran, *IRAN*, Vol. 24, pp. 1-54.
- , 1987a, Godin III & the chronology of central western Iran circa 2600- 1400 B.C., in: *The Archaeology of Western Iran*, Hole, F., (ed.), Washington DC: Smithsonian Institution Press, pp. 205-227.
- Henricson, R., 1987b, The Godin III chronology for central western Iran 2600- 1400 B.C., *Iranica Antiqua*, Vol. 22, pp. 33-117.
- , 1991, Ceramics VI-VII, the Bronze Age in north western, western & south western Persia, *Encyclopaedia Iranica*, Vol. 5, fase 3, pp. 288- 294.
- Howell, R., 1979, Survey of the Malayer plain, *IRAN*, Vol. 17, pp. 156-157.
- Levine, L. D., 1976, Survey in the Province Kermanshah, 1975: Mahidasht in the prehistoric and early historic periods, *Proceedings of the 4th Annual Symposium on Archaeological Research in Iran*, 1975, Bagherzadeh, F., (ed.), Iranian Centre for archaeological Research, Tehran, pp. 31-44.
- , & Young, T. C. Jr., 1986, A summary of the ceramic assemblages of the central western Zagros from the middle neolithic to the late third millennium B.C., in: *prehistoire de la Mesopotamie*, Paris, pp. 15-53.
- Michalowski, P., 1978, Foreign tribute to Sumer during the Ur III period, *Zeitschrift fur Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, Vol. LXVIII, pp. 34-49.
- Nagel, W., 1964, Djamdat Nasr kulturen und fruh-dynastische Buntkeramiker, *Berliner beitrage zur vor und Fruhgeschichte* 8, Berlin: Bruno Hessling.
- , 1969, Giyan Tepe, *Reallexicon fur Assyriologie*, Vol. 3, pp. 405-407.
- Overlaet, B., 2005, The chronology of the Iron Age in the Pusht-I Kuh, Luristan, *Iranica Antiqua*, Vol. 40, pp. 1-33.
- Steve, M. J., & Gasche, H., 1971, *L Acropole de Suse*, ADAI 46, Leiden: E.J. Brill & Paris: P.Geuthner.
- Stein, S. O., 1940, *Old routes in western Iran*, New York, Greenwood Press.
- Stolper, M. W., 1984, Political history, in: *Elam: surveys of political history & archaeology*, Carter, E., & Stolper, M. W., (eds.), University of California publications: Near Eastern studies, No. 25, pp. 1-100.

Vanden Berghe, L., 1969, Bani Surmah, *IRAN*, Vol. 7, pp. 170-171.

_____, 1972, Recherches archeologiques dans Le Luristan, Cinquieme campagne: 1969, Prospections dans Le Pusht-I Kuh Central, *Iranica Antiqua*, Vol. 9, pp. 1-49.

_____, 1973, Pusht-I Kuh, Luristan, *IRAN*, Vol. 11, pp. 207-209.

Young, T. C. Jr., 1965, A comparative ceramic chronology for western Iran, 1500-500 B.C., *IRAN*, Vol. 3, pp. 53-85.

_____, 1966, Survey in western Iran, 1961, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 25, pp. 228-239.

_____, 1967, Godin Tepe, *IRAN*, Vol. 5, pp. 139-140.

_____, 1969, *Excavations at Godin Tepe: first progress report*, Occasional Paper 17, Art & Archaeology, Toronto: ROM.

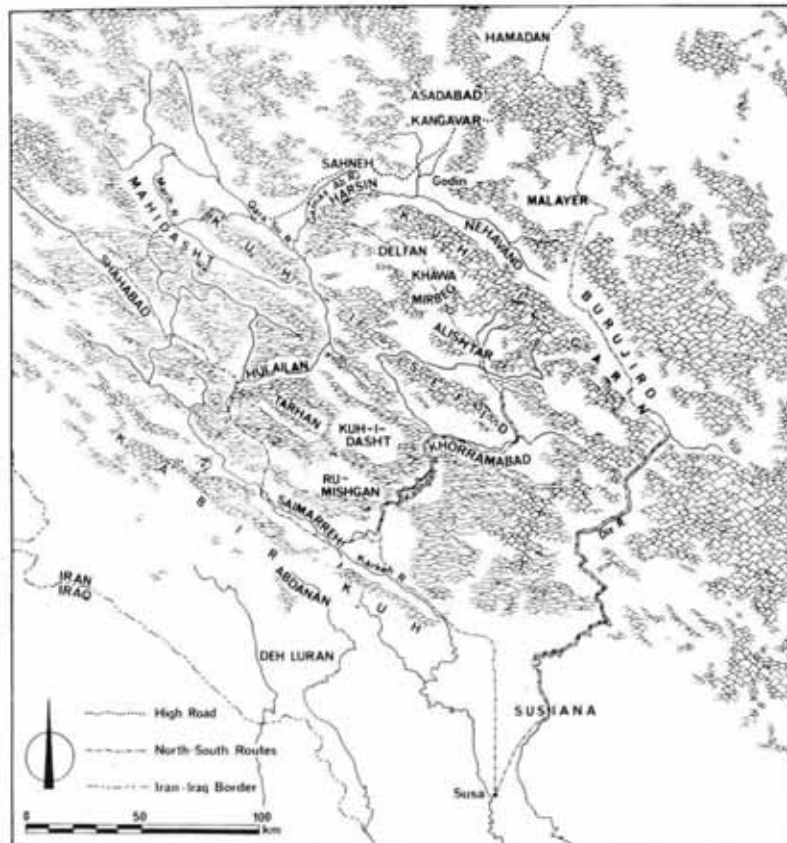
Young, T. C. Jr., 1974, Excavations at Godin Tappeh- 1973, *Proceedings of the 2nd Annual Symposium on Archaeological Research in Iran*, Bagherzadeh, F., (Ed.), 1973, pp. 80-90, Tehran, Iranian Centre for Archaeological Research.

_____, 1975, An archaeological survey of the Kangavar valley, *Proceedings of the 3rd Annual Symposium on Archaeological Research in Iran*, Bagherzadeh, F., (Ed.), 1974, pp. 23-30, Tehran, Iranian Centre for Archaeological Research.

_____, & Levine, L. D., 1974, *Excavation of the Godin project: second progress report*, Occasional Paper 26, Art & Archaeology, Toronto: ROM.

_____, & Weiss, H., 1974, The Godin project: Godin Tepe, *IRAN*, Vol. 12, pp. 207-211.

تصاویر

نقشه ۱: محدوده زاگرس مرکزی (Henrickson, R., 1986, fig. 2).

جدول ۱: لایه‌نگاری گودین III (Henrickson, R., 1987a: 205, 214 & 1987b: 35).

طبقات / Levels	فازها / Phases	فازهای شناسایی شده به وسیله یانگ و لوین، ۱۹۷۴	تعداد لایه‌های معماری هر طبقه در گمانه عمیق - Layers	تاریخ تقریبی قبل از میلاد
III :1	۱	۱	۱	۱۵۰۰
	Post-III :2	AA2، قبور ۱-۲		۱۶۰۰-۱۴۰۰
III :2	۲	۲	۲	۱۹۰۰-۱۶۰۰
III :3	۳	۳	۱	
III :4	۴	۴	۲	۲۱۰۰-۱۹۰۰
III :5	۵	-----	۱	۲۴۰۰-۲۲۰۰
III :6	۶	۵	۵	۲۶۰۰-۲۴۰۰

جدول ۲: مکان‌های شناسایی شده قبل از سال ۱۳۵۷ ه. ش.

منابع و مآخذ	فازهای اصلی گودین III					دره/منطقه /دشت	ناحیه	نام لاتین	نام مکان	ردیف
	III:6	III:5	III:4	III:2	III-P:2					
Henrickson, R., 1986: 6-7	+	+	+	+	+	نهایند	شرق کوه گرین	Giyan	گیان	۱
Henrickson, R., 1986: 7	+	+		+		نهایند	شرق کوه گرین	Baba Qasim	باباقاسم	۲
Henrickson, R., 1986: 6	+			+		نهایند	شرق کوه گرین	Barafraq	بره فراخ	۳
Henrickson, R., 1986: 6	+			+		اسدآباد	شرق کوه گرین	Jannat Abad	جنت آباد	۴
Henrickson, R., 1986: 6	+					اسدآباد	شرق کوه گرین	Musi Abad	موسی آباد	۵
Henrickson, R., 1986: 6	+			+		اسدآباد	شرق کوه گرین	Guch	گاج	۶
Henrickson, R., 1986: 6				+	+	اسدآباد	شرق کوه گرین	Bad Koreh	بدوره	۷
Henrickson, R., 1986: 6				+		اسدآباد	شرق کوه گرین	Ahmad Abad	احمد آباد	۸
Henrickson, R., 1986: 7	+	+				ملایر	شرق کوه گرین	Chia Zard	چیا زرد	۹
Henrickson, R., 1986: 6			+	+		همدان	شرق کوه گرین	Dast-iGird	دشت گرد	۱۰
Henrickson, R., 1986: 8				+		علی گودرز	شرق کوه گرین	(y 103)	بدون نام	۱۱
Henrickson, R., 1986: 8	+	+		+		بروجرد	شرق کوه گرین	Kia kullah	کیا کلاه	۱۲
Henrickson, R., 1986: 8	+	+		+		صحنه	شرق کوه گرین	Sarab	سراب	۱۳
Henrickson, R., 1986: 8		+	+	+		صحنه	شرق کوه گرین	Bozorg- i Sahnch	بزرگ صحنه	۱۴
Henrickson, R., 1986: 8		+	+	+		هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Telyab	تلیاب	۱۵
Henrickson, R., 1986: 8		+		+	+	هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Chighasia	چیاسیاه	۱۶
Henrickson, R., 1986: 9		+				هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Zardes Abad	زردش آباد	۱۷
Henrickson, R., 1986: 9		+				هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Khan Abad	خان آباد	۱۸
Henrickson, R., 1986: 9		+				هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Mir Ali IV	میر علی IV	۱۹
Henrickson, R., 1986: 9		+				هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Hezar Mani	هزارمنی	۲۰
Henrickson, R., 1986: 9			+	+		هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Bokhme Bagh	بخمه باغ	۲۱
Henrickson, R., 1986: 9			+	+		هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Dolalun	دلان	۲۲
Henrickson, R., 1986: 8				+		هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Kalash Guran	کلاش گوران	۲۳
Henrickson, R., 1986: 8				+		هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Kalash Guran pain	کلاش گوران پایین	۲۴
Henrickson, R., 1986: 8				+		هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Chia Bard bala	چیا برد به	۲۵
Henrickson, R., 1986: 9				+		هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Gulistan	گلستان	۲۶
Henrickson, R., 1986: 9				+		هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Aftabron	آفتابرون	۲۷

Henrickson, R., 1986: 9					+	هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Majesteh	مجسته	۲۸
Henrickson, R., 1986: 9					+	هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Dust Ali II	دوست علی II	۲۹
Henrickson, R., 1986: 9					+	هرسین/اکاوند	پیش کوه شرقی	Mir Ali I	میر علی I	۳۰
Henrickson, R., 1986: 9	+	+	+	+	+	دلفان/بدآور	پیش کوه شرقی	Dumavizeh	دم آویزه	۳۱
Henrickson, R., 1986: 9		+	+	+	+	دلفان/بدآور	پیش کوه شرقی	Mauyilak	مایل بگ	۳۲
Henrickson, R., 1986: 9-10	+		+	+	+	خاوه/چاواری	پیش کوه شرقی	Tepe Jamshidi	تپه جمشیدی	۳۳
Henrickson, R., 1986: 10	+	+	+	+		خاوه/چاواری	پیش کوه شرقی	Nur Abad	نورآباد	۳۴
Henrickson, R., 1986: 10		+	+	+		خاوه/چاواری	پیش کوه شرقی	Asad Abad	اسدآباد	۳۵
Henrickson, R., 1986: 10		+				خاوه/چاواری	پیش کوه شرقی	She kavand	سکاوند	۳۶
Henrickson, R., 1986: 10		+	+	+		خاوه/چاواری	پیش کوه شرقی	Chia kabud	چیا کیود	۳۷
Henrickson, R., 1986: 11	+	+				میربگ	پیش کوه شرقی	Bon Sorkeh Ramazan	بن سرخه رمضان	۳۸
Henrickson, R., 1986: 10-11		+		+	+	میربگ	پیش کوه شرقی	Baba Jan	باباجان	۳۹
Henrickson, R., 1986: 11					+	میربگ	پیش کوه شرقی	Gul Baghi	گل باغی	۴۰
Henrickson, R., 1986: 11					+	میربگ	پیش کوه شرقی	Gonar Gush	گنار گوش	۴۱
Henrickson, R., 1986: 11					+	میربگ	پیش کوه شرقی	Shan Aban	شهن آباد	۴۲
Henrickson, R., 1986: 11	+	+			+	الشر	پیش کوه شرقی	Niaz Abad IV	نیاز آباد IV	۴۳
Henrickson, R., 1986: 11	+	+				الشر	پیش کوه شرقی	Chi Derakti	چیا درختی	۴۴
Henrickson, R., 1986: 11	+					الشر	پیش کوه شرقی	Bataki	بتکی	۴۵
Henrickson, R., 1986: 11				+	+	الشر	پیش کوه شرقی	Girairan	گیریران	۴۶
Henrickson, R., 1986: 12	+	+			+	خرم آباد	پیش کوه شرقی	Zahed	زاهد	۴۷
Henrickson, R., 1986: 12					+	خرم آباد	پیش کوه شرقی	Zague	زاخو	۴۸
Henrickson, R., 1986: 13	+	+			+	هیلان	پیش کوه غربی	Abad Kaz	کز آباد	۴۹
Henrickson, R., 1986: 13		+			+	هیلان	پیش کوه غربی	Tepe Murrakand	تپه موره کن	۵۰
Henrickson, R., 1986: 13				+	+	هیلان	پیش کوه غربی	Tepe Guran	تپه گوران	۵۱
Henrickson, R., 1986: 13					+	هیلان	پیش کوه غربی	Dar Mala	دار ملا	۵۲
Henrickson, R., 1986: 13					+	هیلان	پیش کوه غربی	Chia Fatela	چیا فتح اله	۵۳
Henrickson, R., 1986: 13					+	هیلان	پیش کوه غربی	Tang-i Hamamlan	تنگ حماملان	۵۴
Henrickson, R., 1986: 13					+	هیلان	پیش کوه غربی	Chigha Sabz	چغاسبز	۵۵
Henrickson, R., 1986: 14					+	کشمهر	پیش کوه غربی	Bara Jula Sofla	بره جول سفلی	۵۶
Henrickson, R., 1986: 14			+			کوه‌دشت	پیش کوه غربی	Qala Gouri	قلعه گوری	۵۷
Henrickson, R., 1986: 14				+	+	کوه‌دشت	پیش کوه غربی	Surkh Dum	سرخ‌دم	۵۸
Henrickson, R., 1986: 14					+	کوه‌دشت	پیش کوه غربی	Chigha Pahan	چغا پهن	۵۹
Henrickson, R., 1986: 14	+	+				رومشگان	پیش کوه غربی	Kamtar lan I	کمتران I	۶۰
Henrickson, R., 1986: 14	+	+		+	+	رومشگان	پیش کوه غربی	Kamtar lan II	کمتران II	۶۱
Henrickson, R., 1986: 14-15	+	+	+	+	+	رومشگان	پیش کوه غربی	Chigha Sabz	چغاسبز	۶۲
Henrickson, R., 1986: 15	+					رومشگان	پیش کوه غربی	Mir Vali	میرولی	۶۳
Henrickson, R., 1986: 15					+	سیمره	پیش کوه غربی	Kozagaran	کوزه گران	۶۴
Henrickson, R., 1987a: 208	+					ماهیدشت	ماهی دشت	Chigha Maran	چغاماران	۶۵
Henrickson, R., 1987b: 47	+					ماهیدشت	ماهی دشت	Gakieh	گاکیه	۶۶
Henrickson, R., 1986: 15	+					بدره	پشت کوه	Dar Tanha	دارتنها	۶۷
Henrickson, R., 1986: 15	+					ایلام	پشت کوه	Kalleh Nisar AI	کل نِسار AI	۶۸
Henrickson, R., 1986: 15					+	آبدانان	پشت کوه	Sarab Bagh	سراب باغ	۶۹
Henrickson, R., 1986: 15-16	+	+		+	+	شوش	خوزستان	Susa	شوش	۷۰
Henrickson, R., 1987a: 208	+	+				بین‌النهرین	بین‌النهرین	Al-Hiba	الحیبا	۷۱
	۲۸	۳۰	۱۴	۵۲	۱۵	مجموع				

جدول ۳: مکان‌های شناسایی شده بین سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۸۶ ه. ش.

ردیف	نام مکان	نام لاتین	ناحیه	دره/منطقه ادشت	فازهای اصلی گودین III					منابع و مآخذ
					III:6	III:5	III:4	III:2	III-P:2	
۱	سردوران	Nh. 20	شرق کوه گرین	نهاوند	+					هرسینی و چایچی امیرخیز، ۱۳۸۴: طرح ۱۰-۲۰ Nh
۲	امیر آباد	N. 15	شرق کوه گرین	نهاوند	+					سراقی، ۱۳۸۴: جلد ۱، لوح ۱۵: ۱
۳	قلعه وشت	N. 17	شرق کوه گرین	نهاوند	+		+			سراقی، ۱۳۸۴: جلد ۱، لوح ۱۷: ۹ و ۱۱-۱۴
۴	ورازانه	N. 59	شرق کوه گرین	نهاوند	+					سراقی، ۱۳۸۴: جلد ۱، لوح ۵۹: ۷
۵	قلعه دربند دهنو پابین	N. 66	شرق کوه گرین	نهاوند	+					سراقی، ۱۳۸۴: جلد ۱، لوح ۶۶: ۵-۱۰، ۲۸، ۳۰ و ۳۷-۳۸
۶	تپه زرننگ زنگ	N. 75	شرق کوه گرین	نهاوند	+	+				سراقی، ۱۳۸۴: جلد ۱، لوح ۷۵: ۸، ۲۰-۲۱ و ۲۶-۲۸
۷	سرپه ازنه‌ری	N. 83	شرق کوه گرین	نهاوند	+	+				سراقی، ۱۳۸۴: جلد ۱، لوح ۸۳: ۱-۴ و ۸
۸	تپه بزرگ شریف آباد	N. 103	شرق کوه گرین	نهاوند	+		+			سراقی، ۱۳۸۴: جلد ۱، لوح ۱۰۳: ۴، ۷ و ۱۴
۹	تپه کوچک شریف آباد	N. 104	شرق کوه گرین	نهاوند			+			سراقی، ۱۳۸۴: جلد ۱، لوح ۱۰۴: ۵
۱۰	تپه یزدان	N. 121	شرق کوه گرین	نهاوند	+					سراقی، ۱۳۸۴: جلد ۱، لوح ۱۲۱: ۷-۱۰
۱۱	قلعه شیرزاده موسی	N. 124	شرق کوه گرین	نهاوند	+	+				سراقی، ۱۳۸۴: جلد ۱، لوح ۱۲۴: ۱ و ۱۰
۱۲	قبرستان النجه	As. 34	شرق کوه گرین	اسد آباد			+			محمدی‌فر و مترجم، ۱۳۸۲ الف: Pl. No. 26
۱۳	تپه بزرگ باباکمال	Tu.38	شرق کوه گرین	تویسرکان			+			محمدی‌فر و مترجم، ۱۳۸۲ ب: عکس سفال
۱۴	تپه پری		شرق کوه گرین	ملایر	+		+			باباپیری، ۱۳۸۴ الف: عکس ۷۸ و کاتالوگ ۱۰: ۵
۱۵	تپه کوریجان		شرق کوه گرین	همدان	+	+				ایوکی، ۱۳۸۳: طرح ۲، ۳ و ۶، ۷
۱۶	فین	La.3	شرق کوه گرین	ازنا	+		+			عبدالهی، ۱۳۸۵: جلد ۱، طرح ۳-۵: ۶-۵
۱۷	دره تخت	La.3	شرق کوه گرین	ازنا	+					عبدالهی، ۱۳۸۵: جلد ۱، طرح ۳: ۷
۱۸	قاسم آباد	La.65	شرق کوه گرین	ازنا	+					عبدالهی، ۱۳۸۵: جلد ۱، طرح ۳: ۳
۱۹	ولیان (۱)	SIB.004	شرق کوه گرین	بروجرد			+			پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۴۵: ۹-۳
۲۰	تپه قرق	SIB.012	شرق کوه گرین	بروجرد			+			پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۶۸: ۱۴-۶
۲۱	تپه سفید کن (۱)	SIB.016	شرق کوه گرین	بروجرد			+			پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۸۱: ۴-۳ و ۲۱
۲۲	تپه قره سو	SIB.023	شرق کوه گرین	بروجرد			+			پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۱۰۳: ۹-۸ و ۱۲-۱۳
۲۳	تپه سین آباد	SIB.041	شرق کوه گرین	بروجرد			+			پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۱۵۵: ۵-۱۶
۲۴	تپه بزاز نا	SIB.046	شرق کوه گرین	بروجرد	+	+				پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۱۷۱: ۱۷-۸
۲۵	تپه گنجینه (۱)	SIB.053	شرق کوه گرین	بروجرد			+			پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۱۹۳: ۲-۵
۲۶	تپه رحیم آباد	SIB.063	شرق کوه گرین	بروجرد			+			پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۲۲۴: ۴-۲
۲۷	تپه زرننگه (۱)	SIB.073	شرق کوه گرین	بروجرد			+			پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۲۵۴
۲۸	تپه کیدان	SIB.077	شرق کوه گرین	بروجرد			+			پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۲۶۸
۲۹	تپه طنجور	SIB.078	شرق کوه گرین	بروجرد	+		+			پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۲۷۱: ۱-۲
۳۰	تپه کیوه‌ره	SIB.083	شرق کوه گرین	بروجرد			+	+		پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۲۸۳: ۲-۱۱
۳۱	تپه رومیان	SIB.086	شرق کوه گرین	بروجرد	+		+			پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۲۹۱: ۱۳-۳
۳۲	تپه فنی حرفه‌ای (۲)	SIB.093	شرق کوه گرین	بروجرد	+	+				پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۳۱۲: ۱-۱۴
۳۳	تپه استخر آهکی	SIB.095	شرق کوه گرین	بروجرد	+		+			پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۳۱۶: ۴-۱
۳۴	تپه کله	SIB.107	شرق کوه گرین	بروجرد	+		+			پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۳۵۴: ۶-۱۱
۳۵	تپه سر رودخانه	SIB.110	شرق کوه گرین	بروجرد	+		+			پرویز، ۱۳۸۵: شکل ۳۶۳: ۱۳-۱۹
۳۶	تپه گنجی	S.K.46	شرق کوه گرین	سنقر کلیایی	+					حیدریان، ۱۳۸۳: طرح ۴۶
۳۷	تپه بارسینه	S.K.50	شرق کوه گرین	سنقر کلیایی	+					حیدریان، ۱۳۸۳: طرح ۵۰
۳۸	قلعه خرابه	K.35	شرق کوه گرین	کنگاور	+					مترجم محمدی‌فر، ۱۳۸۰: طرح K-35: F

۳۹	جاذرت	K.39	شرق کوه گرین	کنگاور	+	مترجم ومحمدی فر، ۱۳۸۰: طرح K-39: A,E
۴۰	فیروز آباد	K.43	شرق کوه گرین	کنگاور	+	مترجم ومحمدی فر، ۱۳۸۰: طرح K-43: B
۴۱	روباه	K.48	شرق کوه گرین	کنگاور	+	مترجم ومحمدی فر، ۱۳۸۰: طرح K-48: D
۴۲	گبری حاجی آباد	K.61	شرق کوه گرین	کنگاور	+	مترجم ومحمدی فر، ۱۳۸۰: طرح K-6: F
۴۳	توشمالان	K.64	شرق کوه گرین	کنگاور	+	مترجم ومحمدی فر، ۱۳۸۰: طرح K-64: D
۴۴	تپه چشمه اکبرخان	Sah.4	شرق کوه گرین	صحنه	+	محمدی فر، ۱۳۸۲: طرح Sah 4
۴۵	چغا گلان	Sah.63	شرق کوه گرین	صحنه	+	محمدی فر، ۱۳۸۲: طرح Sah 63
۴۶	خرمنجاه ایلیخانی آباد	Sah.92	شرق کوه گرین	صحنه	+	محمدی فر، ۱۳۸۲: طرح Sah 92
۴۷	آبادی کهنه سنقر آباد	H.9	شرق کوه گرین	هرسین	+	مترجم ومحمدی فر، ۱۳۸۱: تابلو شماره ۴: ۱۸-۱۹
۴۸	سرنجه زازرم علیا	H.46	شرق کوه گرین	هرسین	+	مترجم ومحمدی فر، ۱۳۸۱: تابلو شماره ۳۳: ۱۱۸-۱۱۹
۴۹	سرنجه II	H.49	پیش کوه شرقی	هرسین	+	مترجم ومحمدی فر، ۱۳۸۱: تابلو شماره ۳۵: ۱۲۸
۵۰	غلام گوهره	H.102	پیش کوه شرقی	هرسین	+	مترجم ومحمدی فر، ۱۳۸۱: تابلو شماره ۷۳: ۲۴۴-۲۴۱
۵۱	قبرستان چشمه قنبر	H.113	پیش کوه شرقی	هرسین	+	مترجم ومحمدی فر، ۱۳۸۱: تابلو شماره ۷۹: ۲۶۹
۵۲	تپه دامنه کوه چلال	H.114	پیش کوه شرقی	هرسین	+	مترجم ومحمدی فر، ۱۳۸۱: تابلو شماره ۸۰: ۲۷۴-۲۷۵ و تابلو شماره ۸۱: ۲۷۶-۲۷۷
۵۳	شادآباد علیا	H.121	پیش کوه شرقی	هرسین	+	مترجم ومحمدی فر، ۱۳۸۱: تابلو شماره ۸۵: ۲۹۲-۲۹۳
۵۴	شاد آباد سفلی	H.122	پیش کوه شرقی	هرسین	+	مترجم ومحمدی فر، ۱۳۸۱: تابلو شماره ۸۶: ۲۹۵-۲۹۶
۵۵	مؤمن	N.M.68	پیش کوه شرقی	نورآباد	+	گاراژیان، ۱۳۸۰: طرح ۶۸: N. 11
۵۶	هفت دوران	N.H.111	پیش کوه شرقی	نورآباد	+	گاراژیان، ۱۳۸۰: طرح ۱۱۱: N. H. ۷۳
۵۷	حسن آباد سنجایی	N.H.136	پیش کوه شرقی	نورآباد	+	گاراژیان، ۱۳۸۰: طرح ۱۳۶: N. H. ۱۰۵
۵۸	قی گر	AR.005	پیش کوه شرقی	الشت	+	داودی، ۱۳۸۵ الف: ص ۴۳، تصویر ۱۵
۵۹	ور کمر	AR.006	پیش کوه شرقی	الشت	+	داودی، ۱۳۸۵ الف: شکل ۲۰: ۱
۶۰	تپه امرایی	AR.025	پیش کوه شرقی	الشت	+	داودی، ۱۳۸۵ الف: شکل ۷۲: ۱۱
۶۱	نصر آباد	AR.026	پیش کوه شرقی	الشت	+	داودی، ۱۳۸۵ الف: شکل ۷۵: ۳
۶۲	اولاد علی	AR.041	پیش کوه شرقی	الشت	+	داودی، ۱۳۸۵ الف: شکل ۱۱۷: ۱-۶
۶۳	چال زر	AR.045	پیش کوه شرقی	الشت	+	داودی، ۱۳۸۵ الف: شکل ۱۳۱: ۱۱
۶۴	چیا رو مشته	AR.061	پیش کوه شرقی	الشت	+	داودی، ۱۳۸۵ الف: شکل ۱۷۹: ۷، ۹ و ۱۰
۶۵	هوردیمه	AR.071	پیش کوه شرقی	الشت	+	داودی، ۱۳۸۵ ب: شکل ۲۱۰: ۱۱-۱۲
۶۶	ماهور	AR.077	پیش کوه شرقی	الشت	+	داودی، ۱۳۸۵ ب: شکل ۲۲۸: ۶
۶۷	ولی آباد امرایی		پیش کوه شرقی	الشت	+	سجادی، ۱۳۷۷: ص ۲۴
۶۸	نصر آباد امرایی		پیش کوه شرقی	الشت	+	سجادی، ۱۳۷۷: ص ۲۶
۶۹	ملک آباد سماق	CH.010	پیش کوه شرقی	چگنی	+	حیدری، ۱۳۸۶: شکل ۱۳: ۳
۷۰	کلاته گله جار	CH.011	پیش کوه شرقی	چگنی	+	حیدری، ۱۳۸۶: شکل ۱۴: ۷
۷۱	ریخته کوب	CH.013	پیش کوه شرقی	چگنی	+	حیدری، ۱۳۸۶: شکل ۱۸: ۲۹
۷۲	بابا گرد علی (۱)	KD.043	پیش کوه شرقی	طرهان	+	دهقانی فرد، ۱۳۸۶: شکل ۱۴۰: ۸
۷۳	زعفران		پیش کوه غربی	پلدختر	+	وحدتی، ۱۳۸۵: ۱۶۰، طرح ۵
۷۴	درمره		پیش کوه غربی	پلدختر	+	وحدتی، ۱۳۸۵: ۲۴۵، طرح ۲
۷۵	چغاملک		پیش کوه غربی	پلدختر	+	وحدتی، ۱۳۸۵: ۲۸۶، طرح ۲-۱
۷۶	چیا سبز		پیش کوه غربی	سیمره	+	مظاهری، ۱۳۸۸: ۱۷۸-۱۸۱
۷۷	ده ور ۱		پیش کوه غربی	سیمره	+	مظاهری، ۱۳۸۸: ۱۸۱-۱۸۷
۷۸	ده ور ۲		پیش کوه غربی	سیمره	+	مظاهری، ۱۳۸۸: ۱۸۷-۱۹۰
۷۹	چیا که		پیش کوه غربی	سیمره	+	مظاهری، ۱۳۸۸: ۱۹۰-۱۹۴
۸۰	قلعه زینل		پیش کوه غربی	سیمره	+	مظاهری، ۱۳۸۸: ۱۹۹-۲۰۶

۲۰۸-۲۰۶:۱۳۸۸، مظاهری،					+	سیمره	پیش کوه غربی		چم نمشت ۲	۸۱
۲۱۳-۲۱۰:۱۳۸۸، مظاهری،	+					سیمره	پیش کوه غربی		کله جوب قدیم	۸۲
۲۱۶-۲۱۳:۱۳۸۸، مظاهری،	+					سیمره	پیش کوه غربی		تپه سوزه	۸۳
۲۱۹-۲۱۶:۱۳۸۸، مظاهری،					+	سیمره	پیش کوه غربی		مربرد بله باجگیر ۲	۸۴
۲۲۱-۲۱۹:۱۳۸۸، مظاهری،	+				+	سیمره	پیش کوه غربی		تپه بالا ده فاضل- آباد	۸۵
۲۳۸-۲۳۵:۱۳۸۸، مظاهری،					+	سیمره	پیش کوه غربی		عباس آباد ۱	۸۶
۲۴۰-۲۳۸:۱۳۸۸، مظاهری،					+	سیمره	پیش کوه غربی		می دال	۸۷
۲۴۲-۲۴۰:۱۳۸۸، مظاهری،					+	سیمره	پیش کوه غربی		نوم رگک ۲	۸۸
۲۴۴-۲۴۲:۱۳۸۸، مظاهری،					+	سیمره	پیش کوه غربی		گر ولی الله	۸۹
۲۴۶-۲۴۴:۱۳۸۸، مظاهری،	+					سیمره	پیش کوه غربی		کی رگه	۹۰
۲۵۲-۲۴۶:۱۳۸۸، مظاهری،					+	سیمره	پیش کوه غربی		چوبینه ۴	۹۱
۲۵۶-۲۵۲:۱۳۸۸، مظاهری،	+					سیمره	پیش کوه غربی		کلاته	۹۲
۲۶۱-۲۵۶:۱۳۸۸، مظاهری،	+	+			+	سیمره	پیش کوه غربی		مربرد بله باجگیر ۱	۹۳
۲۶۴-۲۶۱:۱۳۸۸، مظاهری،					+	سیمره	پیش کوه غربی		مرگوار پهن	۹۴
۲۶۵-۲۶۴:۱۳۸۸، مظاهری،					+	سیمره	پیش کوه غربی		برجک نوک توک	۹۵
۲۶۶-۲۶۵:۱۳۸۸، مظاهری،					+	سیمره	پیش کوه غربی		توک توک ۲	۹۶
مترجم و محمدی فر، ۱۳۷۹: عکس ۴	+					آبدانان	پشت کوه	A.6	قبرستان خوشاب	۹۷
مترجم و محمدی فر، ۱۳۷۹: عکس ۹	+					آبدانان	پشت کوه	A.17	قبرستان چال ماران	۹۸
صیدمرادی، ۱۳۸۴، جلد ۱: ۱۳۹، طرح ۱					+	چرداول	پشت کوه	CH.18	چالاب زرد	۹۹
صیدمرادی، ۱۳۸۴، جلد ۲: ۲۰۶، طرح ۱					+	چرداول	پشت کوه	CH.25	اکبرزاده	۱۰۰
مقدم و میری، ۱۳۸۲: شکل ۲۷-۱ و ۴-۷	+					شوشتر	خوزستان	KS. 1558	ابوعمود نجات	۱۰۱
مقدم و میری، ۱۳۸۲: شکل ۲۷-۶ و ۱۴	+					شوشتر	خوزستان	KS. 1580	تل حسن	۱۰۲
مقدم و میری، ۱۳۸۲: شکل ۲۷-۱۳، ۱۵ و ۱۹	+					شوشتر	خوزستان	KS. 1615	مشمول II	۱۰۳
مقدم و میری، ۱۳۸۲: شکل ۲۷-۱۰ و ۱۲	+					شوشتر	خوزستان	KS. 1616	ایشان الدوه	۱۰۴
	۵۹	۱۱	۹	۵۲	۱۰	مجموع				

جدول ۴: پراکندگی مکان‌های شناسایی شده در دره‌ها و مناطق مختلف زاگرس مرکزی.

فازهای اصلی گودین III					تعداد مکان‌های شناسایی		دره/منطقه /دشت	ردیف
III:6	III:5	III:4	III:2	III-P:2	سال‌های -۱۳۵۷ ۱۳۸۶	پیش از سال ۱۳۷۵		
۱۳	۵	۲	۵	۱	۱۱	۳	نهایند	۱
۳	۱		۴	۱	۱	۵	اسد آباد	۲
		۱			۱		تویسرکان	۳
۲	۱		۱		۱	۱	ملایر	۴
۱	۱	۱	۱		۱	۱	همدان	۵
۳			۱		۳		ازنا	۶
			۱		۱	۱	الیگودرز	۷
۸	۳	۲	۱۷		۱۷	۱	بروجرد	۸
۶					۲		سنقر کلیایی	۹
۵		۱	۱		۶		کنگاور	۱۰
۴	۲	۲	۲		۳	۲	صحنه	۱۱
۴	۶	۳	۱۷	۲	۸	۱۶	هرسین/اکاوند	۱۲
۱	۲	۲	۲	۲		۲	دلفان/بدآور	۱۳
۲	۴	۵	۵	۲	۳	۵	خاوه/چاواری (نورآباد)	۱۴
۱	۲		۵	۱		۵	میربگ	۱۵
۸	۲	۲	۸	۱	۱۱	۴	الشتر	۱۶
۱	۱		۲			۲	خرم آباد	۱۷
	۲		۱		۳		چگنی	۱۸
۱	۲		۶	۲		۷	هلیلان	۱۹
			۱			۱	کشماهور	۲۰
		۱	۲	۱		۳	کوه‌دشت	۲۱
			۱		۱		طهران	۲۲
۴	۳	۱	۲	۲		۴	رومشگان	۲۳
۱۱	۲		۱۴	۸	۲۱	۱	سیمره	۲۴
۱			۲		۳		پلدختر	۲۵
۲						۲	ماهیدشت	۲۶
			۲		۲		چرداول	۲۷
۱						۱	ایلام	۲۸
۱						۱	بدره	۲۹
۲				۱	۲	۱	آبدانان	۳۰
۱	۱		۱	۱		۱	شوش	۳۱
۴					۴		شوستر	۳۲

جدول ۵: آمار مکان‌های شناسایی شده در نواحی شش‌گانه زاگرس مرکزی

فازهای اصلی گودین III					تعداد مکان‌های شناسایی شده		نواحی شش‌گانه زاگرس مرکزی	ردیف
III:6	III:5	III:4	III:2	III-P:2	سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۵۷	پیش از سال ۱۳۷۵		
۴۱	۱۳	۹	۳۳	۲	۴۶	۱۴	شرق کوه گرین	۱
۱۷	۱۹	۱۲	۴۰	۸	۲۵	۳۴	پیش کوه شرقی	۲
۱۷	۷	۲	۲۸	۱۳	۲۵	۱۶	پیش کوه غربی	۳
۲						۲	ماهی دشت	۴
۴			۲	۱	۴	۳	پشت کوه	۵
۵	۱		۱	۱	۴	۱	خوزستان	۶
۸۶	۴۰	۲۳	۱۰۴	۲۵	۱۰۴	۷۰	مجموع	

Archive of SID